

**Az erkölcsi belátás fogalma
és az etika megalapozása
Franz Brentanonál**

KELLER GYÖRGY

E kis írás célja, hogy rámutasson a Franz Brentano leíró pszichológiája és az erkölcsiség megalapozásáról szóló tanítása között – tézisünk szerint – fennálló lényegi (bizonyos vonatkozásban megalapozási) összefüggésre. Az alábbiakban ezért oly módon szeretnénk (a legáltalánosabb módszertani elvektől a szűkebb diszciplínák felé haladva) kérdéseket intézni a brentanoi szöveghez, hogy ezáltal láthatókká váljanak a lélektan és az etika/értékelmélet viszonyát illető, ki nem fejtett előfeltevések és konzekvenciák.

Brentano a filozófia történetét egyrészt tudományos törekvések organikus kialakulásának folyamataként, másrészt azonban éppen e tendenciák megtöréseként, hanyatlásaként értelmezi. A nagy történelmi korszakok, az ókor, a középkor és az újkor mindegyikében – a filozófiai gondolkodás alakulása szempontjából – négy egymást követő, illetve egymásba forduló fázis különíthető el. A virágzás fázisát a hanyatlásba való átmenet követi, ezután pedig két „dekadens” fázis (egy szélsőségesen szkeptikus és egy kitalációkra építő) következik. Brentano a filozófia új korszakába történő belépés olyan időszakának tekinti saját korát, amelyben még jelen vannak a hanyatlás fázisainak jelenségei. Az etika ekkor hagyja maga mögött az érték relativisztikus és szubsztancializáló megközelítéseinek doktrínáit. Filozófusunk etikai gondolkodása ennek megfelelően éppúgy szemben áll az ideális értékvilág koncepciójával, mint ahogyan az értékek relativisztikus megközelítésével is.

Az újkorban megjelölhető harmadik fázist (gondolkodása legnagyobb hatású előzményét) David Hume radikális szkepszise, míg a pusztá filozófiai kitaláció korszakát Kant munkássága és az erre épülő klasszikus német idealizmus jelenti számára. Brentano Kant-kritikájának a kategorikus imperatívuszra (annak mindhárom megfogalmazására) irányuló gondolatmenetében három elkülöníthető, de egymással összefüggő érvet hoz fel a feltétlen parancs etikai irrelevanciája mellett.¹

A *Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis*² 14. megjegyzése Beneke nyomán³ tapasztalati megalapozottság hiányában a kanti kategorikus imperatívuszt nem az ész tényének, hanem sokkal inkább pszichológiai kitalációnak [*psychologische Dichtung*], pusztá fikciónak minősíti. Másrészt John Stuart Millre hivatkozva úgy véli, Kant elfelejti kimutatni, hogy származnék-e valamiféle logikai ellentmondás vagy fizikai képtelenség abból, ha az összes racionális lény erkölcstelen szabályokat tenne cselekvése maximájává. Mill szerint Kant *Az erkölcsök metafizikájában* csak annyit mutat ki, hogy az erkölcstelen viselkedési szabályok elfogadása olyan következményekkel járna, amelyek megítélése egyetemlegesen kedvezőtlen. Mill a *Haszonelvűség*⁴ első fejezetében azt szándékozik illusztrálni, hogy az „apriori moralisták” számára – legalábbis azok számára, akik egyáltalán érvelnek – elkerülhetetlen az utilitarista érvek alkalmazása. Brentano harmadik, Mill érveléséhez kapcsolódó, a kategorikus imperatívusszal mint morális mozgatórugóval szembeni ellenérvében idézi a letét példáját, amelyre Kant oly szívesen hivatkozott [*Az erkölcsök metafizikájának alapvetésében és A gyakorlati ész kritikájában* is]. Kant e példában a következőképpen érvel: arra a kérdésre, hogy szabad-e olyan javat megtartanunk, amelyet valaki elismervény nélkül bízott ránk, a helyes válasz: nem, mert ha az azzal ellentétes alapelv (tehát az eltulajdonítás) válna törvénné, akkor senki sem bízna meg a másokban, és nem helyezné javait nála letétbe, miáltal egész egyszerűen megszűnne a letét intézménye, aminek következtében a törvényt (amely a letéttel kapcsolatos viselkedésünket hivatott szabályozni) – letét hiányában – nem lehetne alkalmazni; vagyis az immorális törvény önmagát függesztené fel, önmagát érvénytelenítené. Brentano véleményét, amelynek értelmében Kant frappáns érvelése egyszerűen abszurd (mivel Brentano szerint egy törvény semmiképp sem érvénytelenítheti önmagát), a következő gondolatkísérlettel kívánja bizonyítani: a

¹ Vö. Campos, Eliam: *Die Kantkritik Brentanos*. Bouvier, Bonn, 1979.

² Stuttgart, Felix Meiner Verlag, 1969.

³ Beneke: *Grundlegung der Sittenlehre* II. 1841, ill. *Grundlegung zur Physik der Sitten* 1822.

⁴ In Mill, John Stuart: *A szabadságról. Haszonelvűség*. Magyar Helikon, Budapest, 1980.

kanti gondolatmenettel párhuzamban a következő kérdést fogalmazza meg: „Szabad-e engednem egy vesztegetési kísérletnek?” Természetesen igen. Amennyiben ugyanis ezzel ellentétes alapelveket tennék maximámmá, s így a megvesztegethetetlenség általánosan érvényes természeti törvénnyé válnék, soha senki nem akarna megvesztegetni senkit, vagyis nem lehetne végrehajtani a törvényt (a megvesztegethetetlenség törvényét!), ezáltal pedig ez a morális törvény önmagát érvénytelenítené az alkalmazás lehetőségének hiányában.

A klasszikus német idealizmust Brentano fantasztikus konstrukciók alkotásával és az értékek – minden emberi megismerőképesség túllépésének igényéből táplálkozó – szubsztancializálásával vádolja.

Másfelől azonban, állítja, a radikális szkepticizmus álláspontjáról lehetetlennek tűnik bármiféle általános érvényű ismeret, mint ahogyan az ilyen értékelés is.

Az univerzális kétely jogossága esetén sem logika, sem etika nem volna lehetséges tudományként. Miközben egyetért a gondolattal, amely szerint az ismeret semmiképp sem függetleníthető a megismeréstől, az pedig a megismerő szubjektumtól, úgy véli, hogy az igazság és a pusztán szubjektív vélekedés közé aligha tehetünk azonosságjelet, ez ugyanis értelmetlenné tenné az igaz ismeret fogalmát, ezáltal pedig az öncélú szofisztika előtt nyitná meg az utat.

Az ismeret- és értékrelativizmus jogosultságának tagadása és a megismerő, illetve értékelő szubjektivitás konstitutív tényezőként való figyelembe vétele azonban nem egymást kizáró gondolkodási igények. Brentano ismeret- és értékelmélete az ítéletnek és az értékelésnek a szubjektivitáshoz kötődő, mégis általános érvényű (kétségbe nem vonható) alapját kereső gondolkodás. Egy értékelés vagy ítélet helyességének közvetlen beláthatósága az a sajátosság, amely az adott ítéletet, illetve értékelést (tetszést) saját maga alapján – belső ismérvként – mint helyeset tünteti ki. Mivel azonban a belátás az ítélő-értékelő szubjektum teljesítménye, a beláthatóság semmiképp sem lehet független ettől a szubjektumtól. Az evidencia, illetve a beláthatóság gondolata teremti tehát meg a szintézist a két gyökeresen eltérőnek látszó attitűd között. Vegyük most szemügyre e gondolatmenet érvényesülését a brentano-i etika területén! Amennyiben az erkölcsiség értelmesen kétségbe nem vonható alapjára kérdezzük rá, az önmaga alapján igazolt erkölcsi helyesség problémáját kell vizsgálnunk, miközben azt is szem előtt kell tartanunk, hogy ennek a „végső fundamentumnak” mind megismerésünk, mind pedig gyakorlati szempontjaink számára hozzáférhetőnek kell lennie. Brentano *Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis* című előadásában az etikait – Arisztotelész nyomán – a célok szférájaként határozza meg, ennek értelmében az erkölcsi helyesség kérdését (az etika központi problémáját) a helyes célra irányuló kérdéssel azonosítja. Nyilván-

való, hogy az apodiktikusan helyes cél azért helyes feltétlenül, mert helyessége nem rendelődik alá semmi másnak, miközben rá minden céltételezés mint legitimációs alapjára irányul. Az etika által keresett cél tehát „a célok célja”, a legfőbb gyakorlati cél, s amennyiben a cél mint választásra érdemes határozódik meg, a választásra leginkább érdemes, tehát a legjobb. A legfőbb gyakorlati cél formális meghatározásának következő elemét akkor kapjuk, ha figyelembe vesszük, hogy választani – értelemszerűen – csakis elérhetőek közül lehet. Brentano ennek megfelelően így határozza meg a gyakorlati filozófia legfőbb tételét *Grundlegung und Aufbau der Ethik*⁵ címen kiadott előadásaiban: „Válaszd a legjobbat az elérhetőek közül!”

Itt kell azonban felfigyelnünk – amint azt Oskar Kraus is kiemelte az *Ursprung*hoz írott bevezetőjében – az erkölcsi érték és a gyakorlati cél fogalmi megkülönböztetésének szükségességére. Láthatjuk, hogy, mivel az elérhető legjobb opció választásának imperatívusza utalást tartalmaz a „jó” fogalmára, és bár a fenti meghatározás – mint azt Husserl és Mayer-Hillebrand is állítják – a fenomenológiai etika univerzális érvényű alaptétele, nélkülözhetetlennek mutatkozik egy fenomenológiai értékelmélet kidolgozása. Minthogy Brentano az *Ursprung*ban ezen értékelmélet középpontjába a jó feltétlen, az erkölcsiség egésze számára konstitutív fogalmát kívánja állítani, a fogalomalkotás közvetlen, definíció szerint belátásból táplálkozó forrását kell megtalálnia. Így válik nála a fogalmi meghatározás kérdése az eredetre vonatkozó kérdéssé.

A fogalomalkotás brentano-i elmélete szerint összes fogalmainkat bizonyos konkrét tapasztalati képzetekből nyerjük. A *Psychologie vom empirischen Standpunkt*⁶ című korszakos jelentőségű munkájában Brentano megkülönbözteti egymástól a külvilágra vonatkozó tapasztalatot és a saját lelki jelenségeinkre irányuló belső észlelést. (Fizikai fogalmainkat az előbbiből, a pszichikaiakat az utóbbiból nyerjük.) Tanítása szerint reális fennállás csak a belső észlelés adatait, közvetlen beláthatóság – apodiktikus bizonyosság – csak a saját pszichikai tevékenységünkre vonatkozó ismereteinket illeti meg. Nyilvánvaló, hogy, bár hitünk tárgyával kapcsolatban tévedhetünk, tényét illetően sohasem, lévén, hogy a lelki jelenség létének bizonyossága – mivel e tény közvetlenül belátható – teljességgel közömbös a pszichikai fenoménben belsőleg adott tárgy „objektív” létébe vetett hit igazságértéke iránt.

Itt jegyzendő meg, hogy a belső észlelés adatainak leírását Brentano az empirikus pszichológia tárgyául jelöli ki. Észre kell azonban vennünk, hogy a brentano-i értelemben vett lélektan nem azonos a Husserl pszichologizmus-kritikája által illetett tény-

⁵ A. Francke AG, Bern, 1952.

⁶ Felix Meiner, Hamburg, 1955.

tudományos pszichológiával, amely – tény tudomány lévén – lényegileg induktív jellegű.⁷ Az empirikus/leíró lélektan Brentano szándéka szerint a tudat közvetlen adottságaival foglalkozik, amelyek realitása közvetlenül belátható, azaz annak elismeréséhez nem szükséges más bizonyosságokra utalni.

Az imént már hivatkozott elmélet értelmében a belső észlelés tárgyainak *differentia specificája* abból származik, hogy ezek az észlelések valamire mint belsőleg tárgyként adottra irányulnak, azaz intencionális jellegűek. Így az intencionális viszony tárgyának e viszonyon kívüli fennállása nem feltétele a viszony realitásának.

Mivel a lelki jelenségek az intencionalitás különböző módjait képviselhetik, és legjellemzőbb tulajdonságuk épp ez az irányulásmód, Brentano a vonatkozásjelleg előforduló típusaiban látja a pszichikai fenomének osztályozásának legmegfelelőbb alapját. A *Von der Klassifikation der psychischen Phänomene*⁸-ben (illetve korábban a *Psychologie* második kötetében) úgy állapítja meg a lelki aktivitásformák „alaposztályait”, hogy az azonos alaposztályba tartozó jelenségek a tárgyra-vonatkozás azonos módjával, „az intencionális viszony azonos tartalmával” bírnak.

Ennek a módszertani elvnek megfelelően Brentano az alábbi módon jelöli ki a pszichikai tevékenységek három alaposztályát: minden pszichikai aktus alapja a képzet, vagyis az a lelki fenomén, amelyben számunkra valami egyáltalában megjelenik. Mivel minden tudat egy tárgy tudata (éppen ebben áll intencionális jellege), képzettel bírní pedig nem jelent mást, mint tárggyal bírní, nem képzelhető el, hogy bármiféle pszichikai aktivitást anélkül fejtsünk ki, hogy képzettel rendelkezni. Az első alaposztályt tehát, amelynek jelenségei a másik két alaposztály jelenségeinek is alapul szolgálnak, a képzetek [*Vorstellungen*] alkotják. (Ide szemléleti és nem-szemléleti képzetek egyaránt tartoznak.)

A második alaposztály az ítéletek [*Urteile*] osztálya, amelybe Brentano nem képzetek egymásra vonatkoztatásait, egyszerű összekapcsolásait sorolja, hanem az elismerés vagy az elvetés jelenségeit. Arra figyelmeztet, hogy két képzet pusztán összekapcsolása nem eredményez ítéletet, ráadásul az egzisztenciális ítéletek két képzet összekapcsolásaként történő értelmezése erősen problematikus. Brentano tehát a hagyományos, kéttagú ítéletmodellt az elismerésen vagy elvetésen alapuló egytagú, tetikus ítéletformával váltja fel. Megjegyzendő, hogy, bár eredetileg úgy vélte, minden ítélet visszavezethető ilyen egytagú formára, később kiegészítette koncepcióját annak tanával, hogy a predikatív mondatok valójában két, összekapcsolódó egytagú ítéletből állnak (ezek közül az egyiket *Subjekturteil*, a másikat pedig *Prädikaturteil névvel* illeti).

⁷ Vö. Mezei Balázs: *Pszichológista volt-e Franz Brentano?* In Brentano: *Az erkölcsi ismeret eredete*. Kossuth, Budapest, 1994.

⁸ Duncker & Humboldt, Leipzig, 1911.

A pszichikai aktusok harmadik alaposztályába a kedélymozgások [*Gemütsbewegungen*], az indulatok, „az akarás és a szeretet/gyűlölet jelenségei” tartoznak, amelyek jellemző irányulásmódja a tetszés, illetve a nemtetszés. Brentano szerint ide sorolódik a kedélytevékenységeknek az érzéstől az akarásig terjedő egész skálája. Mivel a kedélymozgások az alapjukul szolgáló képzetre mint jóra vagy mint rosszra irányulnak, s ezért a jó mint a tetszés tárgya határozódik meg, a harmadik alaposztály jelenségeiről szóló tannak megkülönböztetett figyelmet kell szentelnünk egy etikai-értékelméleti probléma megértésére tett kísérlet során.⁹ Amikor dolgozatunk elején arra utaltunk, hogy az etikai látásmód konstitutív szereppel bír a brentano-i pszichológia vonatkozásában, akkor éppen a lelki fenomének e csoportjára gondoltunk.

Másfelől azonban az is nyilvánvaló, hogy nem minden tetszés tárgyát tekinthetjük etikai értelemben jónak, hanem csakis erkölcsileg helyes tetszését. Itt merül fel a tetszés helyességének mibenlétére irányuló kérdés. Amennyiben a helyességet – Brentano nyomán¹⁰ – egyfajta igazoltsággént értelmezzük, és úgy véljük, hogy az indulatok alaposztályának jelenségeivel kapcsolatban van értelme helyességről beszélni, úgy egyértelmű, hogy belátásról is lehet szó a fenomének e csoportjával kapcsolatban. (Tekintettel arra, hogy a belső észlelés tanúsága szerint minden igazolás végső alapja a belátás, csak a belátás általi igazolás tekinthető tulajdonképpeninek.) Arra vonatkozóan, hogy mit ért egy kedélymozgás belátó jellegén, Brentano egyszerűen az életvilági tapasztalathoz utalja olvasóit. Reményeink szerint azonban különböző brentano-i szövegek (elsősorban a *Klassifikation* és az *Ursprung*) összevetésével lehetőség nyílik e fogalom közelebbi meghatározására is.

Figyelemre méltó azonban, hogy, miközben a belátás Brentano-nál (is) megtalálható jellemzése értelmében lehetetlen, hogy valamit és ugyanannak az ellenkezőjét is egyaránt belássuk, továbbá mind az akarás, mind pedig a szeretet vonatkozástípusa a tetszés, az életvilági tapasztalat az akarás és a szeretet „aszinkronitásának”, sőt ellentmondásának számos tapasztalatával szolgál. (Bár ezen ambivalencia lehetőségének feltételeit maga Brentano nem értelmezi kifejezett formában, számos – az affektusokkal kapcsolatos – utalása alapján felfejthető az explicit tanítás háttérében működő gondolatmenetnek ez a vonatkozása.)

A *Von der Klassifikation der psychischen Phänomene* harmadik fejezetében a szerző arról beszél, hogy vizsgálódásaiban a

⁹ Nem kerülhetik el figyelmünket azok a következmények, amelyekkel a tetszés és az érték korrelációja az akarat-filozófia és az etika/értékelmélet viszonyára nézve jár. Brentano-nál ugyanis mind az etika, mind pedig az axiológia mint alapelveiket tematizáló diszciplínára utal az akarat (általában az affektusok) filozófiai értelmezésére.

¹⁰Vö. *Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis*. Id. kiad.

„szeretet” szót a tárgyára kizárólag e tárgyért irányuló szeretetként értelmezi. „Ebben az [...] értelemben gondolom – írja Brentano –, hogy minden olyan aktusban, amely a harmadik alaposztályhoz tartozik, valamit szeretünk vagy gyűlölünk.” Vessünk most egy pillantást ezen osztály egységének természetére! (Elöljáróban megjegyzendő, hogy ezzel az egységgel kapcsolatban Brentano természetesen nem állítja, hogy az érzés és az akarás semmiben sem különbözik egymástól, ám az „intencionális vonatkozás” jellegét tekintve teljes azonosságot állapít meg közöttük.¹¹) A lelki jelenségek egy adott osztályának egysége nem jelenti azt, hogy ez az osztály minden szempontból homogén volna (hisz ekkor nem a lelki aktusok osztályáról, hanem csupán egyetlen pszichikai tevékenységről volna szó).

Mivel azonban az indulatok alaposztályába tartozó pszichikai jelenségek nagyobb sokféleséget mutatnak, mint az ítéletek alaposztályába tartozók, igen sokan akadtak, akik az érzéseket az akarattól elválasztva, külön alaposztályba sorolták. Brentano – erre reflektálva – a harmadik alaposztály egységéről szóló tanával párhuzamosan polémiát folytat, többnyire Kanttal és Hamiltonnal. Filozófusunk e gondolatmenetében mind Kantot, mind pedig Hamiltont a lelki jelenségeknek a képzet, az érzés és az akarás alaposztályaira történő felosztása hívének tekinti. Mind *Az ítélőerő kritikája*, mind pedig a *Metafizikai előadások* szerzője annak a viszonynak a különbözőségében látja az érzés és az akarás megkülönböztetésének alapját, amely a szeretet és tárgya, illetve az akarat és objektuma között áll fenn. Kant és Hamilton ennek kapcsán azt emeli ki, hogy, míg az érzés pusztán az alanyra irányul (Kantnál „érdek nélküli”, Hamiltonnál „szubjektíven szubjektív”), addig az akarás tárgyi vonatkozással bír (Kantnál „gyakorlati”, Hamiltonnál „objektíven szubjektív”). Brentano szerint a kedélymozgások alaposztályát érzésre és akarásra osztó gondolkodók a lelki tevékenység vonatkozás-jellegének meg nem értésében marasztalhatók el, mivel az intencionális aktus tárgyát ettől az aktustól lényegileg elválaszthatónak tartják, holott az előbbi az utóbbinak korrelátuma, tehát annak vonatkozásában tekintendő. Amennyiben azonban a belsőleg adott tárgyat a pszichikai fenoménhez képest külsődlegesként értelmezzük,¹² a tárgy

¹¹ „[...] und ich wenigstens weiß nicht, wo die Grenze zwischen beiden Klassen eigentlich liegen sollte. Zwischen den Gefühlen der Lust und Unlust und dem, was man gewöhnlich Wollen und Streben nennt, stehen andere Erscheinungen in der Mitte; und zwischen den Extremen mag der Abstand groß erscheinen.” – olvashatjuk a *Klassifikation* negyedik fejezetében.

¹² Nyilvánvaló – mint arra a *Logische Untersuchungen*-nek (II. kötet, Felix Meiner, Hamburg, 1992.) a tudat intencionális jellegéről szóló fejezetében Husserl is figyelmeztet –, hogy a „vonatkozás” [*Beziehung*] és a „viszony” [*Relation*] kifejezések könnyen ahhoz a tévhithez vezethetnek, amely szerint a lelki tevékenységek tárgyakra mint valami hozzájuk

és az aktus kapcsolatának vizsgálata nem tárhatja fel az intencionális vonatkozás sajátos természetén alapuló közösséget, amely a lelki jelenségek egy adott alaposztályán belül fennáll (és amely egyedül szolgálhat a lényegi sajátosság nyomán történő osztályozásuk alapjául).¹³ Nyilvánvaló tehát, hogy a szeretet és az akarat intencionalitásának típusa azonos, vagyis az alapjául szolgáló képzetre mindkettő mint jóra irányul (tehát mindkettő tetszés). Tudjuk továbbá, hogy a tetszés belátó jellege abban áll, hogy tárgyára mint jóra csakis e tárgyra való tekintettel vonatkozik, ahogyan a jó sem más, mint a belátó tetszés tárgya. Brentano a *Klassifikation*-ban úgy fogalmaz, hogy egy tárgy jóságának problémája azzal a kérdéssel azonos, hogy vajon „olyan természetű-e a tárgy, hogy vele a megfelelő viszonyba lehet lépni”.¹⁴ Egyértelmű, hogy az ilyen értelemben vett szeretet és akarat egyaránt a tetszésre- (szeretetre-/akarássra-) méltóság közvetlen belátásán alapszik; az pedig aligha lehetséges, hogy ugyanaz a tárgy egyidejűleg és azonos értelemben tetszen is, meg ne is.¹⁵ A szeretet és az akaráss „aszinkronitásának” életvilági tapasztalata azonban feltételezi annak lehetőségét, hogy valamit bizonyos értelemben jónak találjunk, míg egy más értelemben ne. Hogyan lehetséges ez? Ennek megválaszolásához egy olyan kérdést kell feltennünk, amely látszólag nem kapcsolódik szervesen gondolatmenetünk eddigi lépéseire. Azt kell ugyanis tisztáznunk, hogy milyen viszony áll fenn a tetszés és a jónak ítélet (tágabb értelemben: a kedélymozgások és az ítéletek) között. Nem az ítélet egyik fajtájának kell-e tartanunk a tetszést?

Brentano-nak a *Klassifikation*-ban kifejtett gondolatmenete szerint ahhoz, hogy valamit jónak vagy rossznak ítélhessünk, már

képest külsődlegesre irányulnak. Fontos azonban, hogy maga Brentano is tudatában volt e félreértés veszélyének. A *Psychologie vom empirischen Standpunkt* második kiadásában és a *Klassifikation*-ban nemcsak a tárgy inegzisztenciájának tanát adta fel, hanem egyúttal azt is kimutatta, hogy a tudatot nem nevezhetjük viszonynak, amennyiben a „viszony” szót köznapi értelemben használjuk (azaz abban az értelemben, amelyben ahhoz két tényező együttes fennállása szükséges, amely tényezőket maga a viszony harmadikként kapcsolja össze). Ebben az értelemben a pszichikai vonatkozás semmiképp sem nevezhető relációnak, mégpedig azért nem, mert a pszichikai vonatkozás sajátosága éppen az, hogy létéhez csak az egyik tényező fennállása szükséges.

¹³ Vö. Dénes Magda: *A tárgy problémája Brentanonál*. Budapest, 1933.

¹⁴ Megjegyzendő, hogy Brentano ezáltal az erkölcsi szükségesség kérdését (kimondatlanul) egyfajta pszichikai lehetőség kérdésével azonosítja.

¹⁵ A szeretet és az akarat közötti különbség csak a Husserl által természetesen beállítódásnak nevezett attitűd számára jelenik meg, amely a pszichikai aktivitás tárgyait nem mint tudatunk tartalmait, hanem mint e tudattól független tényezőket kezeli.

azt megelőzően bírunk kellene a jó, illetve a rossz képzeivel, mielőtt először rendelkezünk valamely jónak vagy rossznak ítélt dolog képzetével, így pedig homályban maradna a jó és a rossz képzetének (és fogalmának) eredete. Azon pszichikai aktivitás, amelyben valamit önmagáért tartunk jónak, nem lehet más, mint tetszés, amely definíció szerint feltétlen, amennyiben tárgya jóságának belátásán alapszik. A kedélytevékenységek aszinkronitásának eseteiben a tárgyat valamilyen különös szempontból – azaz valami másra való tekintettel, s nem önmagáért – tartjuk jónak, akarásra, illetve szeretetre méltónak. E pszichikai aktivitásunk a tárgy bizonyos kedvező tulajdonságaira vonatkozó megismerésnek mutatkozik, így ezt ítélesnek tarthatjuk, amelyben a tárgy elismeréséhez (szubjektum-ítélet) jóságának elismerése (predikátum-ítélet) járul. A jónak ítéles jelensége a jó már meglévő fogalmának modifikációján alapszik, oly módon, hogy e fogalmat korlátozottabb értelemben, azaz valamire való tekintettel (tehát a belátás közvetlen egyértelműségétől megfosztva) használjuk.

Mivel Brentano a jót mint a helyes tetszés tárgyát határozza meg, a helyesség alapját pedig a belátásban látja, a jó a belátó tetszés tárgyának mutatkozik. Nyilvánvaló, hogy ami belátóan tetszik, az teljes értelemben tetszik, tehát nem fordulhat elő, hogy valamire való tekintettel tetszék, míg valami másra való tekintettel ne. Láthatjuk, hogy a jóság belátásának egyértelműségével nem fér össze a szeretet és az akarat semmilyen aszinkronitása. Minden olyan képzet (a tudat minden olyan tárgya), amely belátó tetszés (tulajdonképpen értelemben vett pozitív kedélymozgás) tárgya lehet, azaz amelyre a szeretet és az akarat is azonos módon irányulhat, jó.

Amennyiben tehát minden igazolásnak közvetlen belátáson kell nyugodnia, az akarat helyessége nem alapulhat máson, mint célja jóságának belátásán; a szeretet helyessége pedig feltételezi, hogy tárgya egyben helyes akarat célja is legyen. Itt tehát a szeretet és az akarat intenció-típusának azonosságát (és a kedélymozgások osztályának egységét) a belátás valósítja meg. Brentano hangsúlyozza, hogy, bár maga a belátás ténye (lévén csak a belső észlelésben adott) nem hozzáférhető a társszobjektumok számára, a beláthatóság nem pusztán az ítéletek, hanem a tetszés jelenségei esetében is interszobjektív. Fontos azonban, hogy éppúgy, ahogyan az ítéleteknél az evidens helyesség nem jelent eleve elismertséget, az értékesség (jóság) beláthatósága sem jelent eleve tetszést. Miként az evidens ítélet helyességének interszobjektív volta sem áll másban, mint abban a lehetőségben, hogy ezt a helyességet mások is beláthatják, úgy képesek mások is az ilyen jellegű (tulajdonképpen értelemben vett) jóság belátására.

Kimondatlanul ez az elv szolgál alapul a jó növekedéséről szóló brentano-i elméletnek, amely kimondja, hogy minden partikuláris jónak valamely nála univerzálisabb jóval kell célviszonyban állnia. E tételben az „egyetemesebb” szó egyrészt a belátáson

kevésbé közvetetten alapulót, másrészt nagyobb társadalmi általánossággal bírót jelent. Az egyetemesebbé válás tehát éppúgy jelenti az értékesség alapjához való közeledést, mint a jó összegződését.

Nyilvánvaló azonban, hogy – mint erre Brentano az *Ursprung*-ban figyelmeztet – léteznek olyan értékek, amelyekkel „a helyes tetszés viszonyába lehet lépni” (tehát jők), ám nem kapcsolhatók össze a céltételezés egyetlen aktusában és a helyes preferencia sorrendje sem állapítható meg közöttük.¹⁶

Mivel ezen értékek tekintetében pusztán az etika (a jót a helyes tetszés tárgyaként meghatározó) szempontja nem igazít el bennünket, Brentano a gyakorlati céltételezést „ésszerű tevékenységünk egészének” szférájába utalja. Látjuk tehát, hogy Brentano az erkölcsiséget megalapozó, belátáson nyugvó (tehát alap-) értékek heterogenitásának híve, ez azonban talán nem jelenti azt, hogy ne találhatnánk olyan értéket, amely axiológiájában központi jelentőségű. Annyi ugyanis nyilvánvaló, hogy a brentano-i erkölcsi szubjektum lényegi attribútuma a tulajdonképpen (azaz belátó) tetszésre való képesség, így az etikum megalapozásának forrásához legközelebbi, legkevésbé közvetett érték épp az értékesség belátásán alapuló tetszés, s így talán nem követünk el túl nagy hibát, ha ezt tekintjük a brentano-i értékelmélet centrumának.

A belátás-elv a racionális tevékenység egészének konstitutív alapja (lévén bármi csak annyiban ésszerű, amennyiben belátáson alapszik). Ha e tevékenység egésze ésszerű, és jelen van benne a tetszés, úgy a racionalitás egész szférájában jelen kell lennie az erkölcsi motivációnak, amely lényegében nem más, mint az akarat és a szeretet belátó voltára irányuló törekvés.

Láthatjuk tehát, hogy a belátás (amely a brentano-i tanítás szerint a lélektan – egyik – tárgya) hogyan szolgál a tetszés erkölcsi helyessége (miként valamennyi normatív fogalmunk) alapjául. Brentano e helyességet a racionalitás, azaz a belátásra alapozottság speciális eseteként írja le. Arra a kérdésre azonban, hogy mit jelent a kedélymozgások belátó jellege, csak a szeretet és az akarat lényegi („vonatkozásbeli”) azonosságának az empirikus pszichológia által leírt tapasztalata ad választ. Ebből a leírásból az is nyilvánvalóvá válik, hogy az intencionális vonatkozásnak az a sajátos jellege, amely az affektusoknak az ítéletektől való különb-

¹⁶ A belátáson alapuló értékek össze nem mérhető voltának brentano-i tana kapcsán ismét utalnunk kell az erkölcsi belátás azon sajátos tulajdonságára, hogy benne az mutatkozik értékesnek, ami egyszerre (tehát önmagáért) szerethető és akarható, nem pedig az, ami egyszerre szeretendő és akarandó is. (Brentano etikája így nem valamiféle „kell”-re, hanem egyfajta „lehet”-re alapszik. Triviális ugyanis, hogy amennyiben több, közvetlenül belátható érték is van, nem szükségszerű, hogy azok az erkölcsileg helyes céltételezés egyetlen aktusában szerepeljenek.)

ségéről és a szeretetnek az akarral való lényegi azonosságáról szóló brentano-i tan alapja, csak az erkölcs normájának megfelelő tetszést illeti meg. Az a pszichikai fenomén, amely megfelel a brentano-i lélektan kedélymozgás-fogalmának, egyben a szerző axiológiájának jó-fogalmát is kielégíti, amiképpen e viszony fordítva is fennáll.

Ez tehát az a sajátos összefüggés, amely Brentano-nál a pszichológia alapelvei és az etika között felismerhető, s amelyet e kis dolgozat bevezető soraiban említettünk.